

MAGYAR NEMZETISÉGŰ LAKOSOK INGATLANJAINAK JOGTALAN ELKOBZÁSA ROMÁNIÁBAN

1. A magántulajdonhoz való jog az egyik legfontosabb emberi jog

A tulajdon olyan emberek közötti viszony, amely a javak szükségéből fakad, és az e javakhoz való hozzájutást szabályozza. A tulajdonjog, mint a dolgokon fennálló legfőbb jogi hatalom kijelöli a tulajdonos személyét. Meghatározza a tulajdonos kapcsolatát a dolgokhoz úgy, hogy az erre vonatkozó jogok együtt biztosítják a tulajdonos számára a dologgal való rendelkezést, a dolog birtoklását és használatát. Ezen kívül mindenki mást eltilt attól, hogy a tulajdonosnak a dologhoz fűződő kapcsolatát megzavarja.

A magánjog tulajdonképpen a magántulajdon kialakulásával jött létre, az egész jogrendszer alapja a tulajdonjog, mivel meghatározza a vagyoni viszonyokat, és a tulajdonjog feltétele annak, hogy a javakon bármiféle további jogokat lehessen szerezni.

A tulajdonjog a közvetlen dolog feletti hatalomból alakult ki. Ez a folyamat – most már, mint a tulajdon fogalmának bővülése és finomodása – mindmáig nem fejeződött be. A feudális és a rendi társadalomban az ingatlanra vonatkozó tulajdonjog még rendkívül osztott és korlátozott volt, inkább a birtokhoz hasonlított. Nem véletlen, hogy a földdel rendelkező nemeseket földbirtokosnak nevezték. A polgári kor magánjogában az egyén áll a jogrendszer középpontjában, aki számára üzleti és minden más szabadságjogot a tulajdon korlátlanága biztosít. Ezért alakították ki a közgazdaságtani szempontból leghatékonyabb formát, a magántulajdont.

A magántulajdon a biztonság érzetét adja a társadalomnak, illetve az egyes magángazdaságoknak. A jogrend védi a gazdasági eredményeket. A magántulajdon előfeltétele a piacgazdaságnak. Ha a felek nem autonóm, egymástól független és egyenjogú személyek, akkor csak valamiféle belső újraelosztás képzelhető el. A magántulajdon tehát nemcsak védi a tulajdonost és javait, hanem a tulajdonátruházást is lehetővé teszi.

A magántulajdon a demokrácia elsőrendű alapja. Az alkotmányos rend a magántulajdon elismeréséből és minél szélesebb körben történő érvényesüléséből indul ki. A tulajdonjog olyan alapjog, amelynek mind az állampolgárok egymáshoz való viszonyában, mind pedig az állampolgár és az államhatalom viszonyában jelentősége van. A demokrácia tehát egyrészt tulajdonosi demokrácia, másrészt a magántulajdon elismerése korlátokat állít az államhatalomnak a civil szférába történő beavatkozása elé. Így válik el egymástól az állam és a társadalom (civil társadalom). A magántulajdon ugyanis véget vet a gazdasági és a politikai hatalom közvetlen kapcsolatának. A magántulajdon korlátozza az államot. Elvileg lehetővé teszi, hogy mindenki tulajdonossá és ezzel együtt autonóm szabad személylé és a polgári társadalom valóban egyenjogú tagjává váljon. A magántulajdonra támaszkodva tudja a civil társadalom az államhatalom esetleges önkényével szemben megvédeni önmagát, biztosítani jogait.¹

Az emberi jogok, illetve a szabadságjogok a magántulajdonra épülnek. Ha korlátozzák az egyén tulajdonjogát, azzal a politikai jogai is behatárolódnak. Ezért hirdette a természetjog és a felvilágosodás a tulajdon szentségét és sérthetetlenségét. A rendi társadalomban ugyanis az általános személyi függőség és a politikai alávetettség a gazdasági és a tulajdoni korlátozásokkal együtt érvényesült.

A természetjog szellemében Hugo Grotius² okkal jelentette ki, hogy az ember veleszületett joga a szabadság és az egyenlőség, de ilyen a tulajdonjog is, amelyet ugyan nem az emberi akarat vezetett be, „*de amint az megtörtént, már a természetjog mondja ki, hogy jogtalanul jár el az, aki mástól annak tulajdonát az illető akarata ellenére elveszi*”. Ebből vezette le a szerződés és a vállalkozás szabadságát is.³

¹ Lenkovich Barnabás: *Dologi jog*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó. 2008, 56.; Harmathy Attila: *A tulajdonjog alkotmányos védelme*. Jogtudományi Közlöny, 44. évf. 1989/5., 217–228.; Harmathy Attila: *A tulajdonjog korlátozásáról*. In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, Szeged, 2007. Lenkovich Barnabás: *Ember és tulajdon: rendszeroáltató gondolatok*. Budapest – Pécs: Dialóg Campus, cop. 2013. Horváth Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest: Gondolat kiadó. 2006, 248.

² Hugo Grotius (1583–1643) holland jogtudós és filozófus.

³ Grotius, Hugo: *A háború és a béke jogáról*. Budapest: Pallas Stúdió – Attraktor Kft. 1999, I. k. I. fejezet. X. §. 4.

A felvilágosodás gondolkodói a tulajdon és szabadság gondolatát az abszolút uralkodók földtulajdonjogával állították szembe. Az abszolút uralkodók (leginkább XIV. Lajos) ugyanis azt vallották, hogy az uralkodó univerzális ura minden földnek, ami a királyságban van. A tulajdon a felvilágosodás gondolkodói szerint emberi és polgári jog, amelynek segítségével szabadulhat fel az ember a személyi függőségi viszonyok alól, hiszen, amint láttuk, a kor gondolkodása szerint szabad ember csak tulajdonos lehet. Ez egyúttal a feudális kiváltságok és előjogok eltörlését is jelenti.

Angliában a *Petition of Rights* (1628) és a *Bill of Rights* (1689) egyaránt a tulajdon védelmének fontosságát hangsúlyozta, amikor a személyes szabadság biztosítékait deklarálta.

A tulajdon, a tulajdonnal való szabad rendelkezés joga állt John Locke⁴ államfelfogásának középpontjában. Ő írta le azt a közgazdasági elméletet is, amelyre később Adam Smith⁵ és David Ricardo⁶ a gazdasági liberalizmust építette, hogy „az egyéni tulajdonnak csak a munka lehet a forrása”. Egy másik helyen pedig azt írta: „A tulajdon közös szere az életnek, szabadságnak és vagyonnak.” Locke tehát a munkát tekintette a vagyonosodás egyetlen forrásának, ez pedig a rendi jog korszakában forradalmi gondolatnak számított.⁷

Az 1774. október 14-én megtartott philadelphiai kongresszus által kiadott Jogok Nyilatkozata (1774) deklarálta: „az észak-amerikai angol gyarmatok lakói a megváltoztathatatlan természetjog, az angol alkotmány alapelvei és számos szerződés és megállapodás alapján a következő jogokkal rendelkeznek: 1. Joguk van az élethez, a szabadsághoz és a tulajdonhoz, s soha semmiféle –szuverén hatalomnak nem engedik meg,

⁴ John Locke (1632 – 1704) angol filozófus, orvos és politikus.

⁵ Adam Smith (1723–1790) skót jogász és közgazdász, egyetemi tanár. Műve: Smith, Adam: *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól*. Budapest: Magyar Közgazdasági Társaság, 1940., 1–2. k.

⁶ David Ricardo (1772–1823) angol nemzetgazdász, politikus. Műve: Ricardo, David: *A közgazdaság és az adózás alapelvei*. Budapest: Pallas Nyomda. 1891.

⁷ Locke, John: *Értekezés a polgári kormányzat igazi eredetéről, hatásköréről és céljáról*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. 1986, 63.; Locke, John: *Levél a vallási türelemről*. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó. 1973, 49.; Mátyás Antal: *A polgári közgazdaságtan története a marxizmus megjelenése előtt*. Budapest: Tankönyvkiadó. 1987.

hogy azokkal beleegyezésük nélkül jogosan rendelkezék.”⁸

A Virginiai Nyilatkozat (1776) már nem az angol polgár jogait tekintette mércének, hanem „a természetes”, „veleszületett” emberi jogokból indult ki. Minden ember a természet rendje szerint szabad és független, továbbá mindenkinek bizonyos veleszületett jogai vannak, amelyektől, ha társadalmi közösségbe is kerül, semmiféle szerződés meg nem foszthatja, vagy utódaitól azokat el nem veheti. Ilyenek: „az élet és szabadság öröme, ezzel kapcsolatban a tulajdon szerzésének, birtoklásának a boldogságra, és biztonsága való törekvésnek, valamint azok elnyerésének joga.”⁹

Az ember és polgár jogainak deklarációjában az ember magánjogai vonatkozásában a 2. cikk kijelentette: „Minden politikai egyesülés célja: az ember természetes és elévülhetetlen jogainak megóvása. Ezek a szabadság, a tulajdon, a biztonság és az elnyomattal szemben történő ellenállás joga.” A 17. cikk hozzáteszi: „Minthogy a tulajdon joga szent és sérthetetlen, azt senkitől sem szabad elvonni, kivéve, ha törvényben megállapított közérdek elkerülhetetlenül megköveteli, az esetben is csak előzetes és igazságok kártalanítás ellenében.”¹⁰

Az 1791. szeptember 3-i francia alkotmány egyben az 1789. évi deklaráció magyarázata. Megalkotói az általánosan megfogalmazott jogokat a pozitív törvényekben kívánták érvényesíteni. Az I. címben található a tulajdonjogra vonatkozó rész: „Az alkotmány biztosítja a tulajdon sérthetlenségét, és ha a társadalom törvényesen megállapított igényei mégis annak feláldozását követelik, a tulajdonért előzetesen méltányos kártalanítás jár. A javak elidegenítését a múltban és a jövőben a törvényes szabályok szerint az alkotmány biztosítja.”¹¹

A korszak jogászai, politikusai legfontosabb feladatnak az egyén és az állam jogviszonyának megállapítását tartották. A legfőbb cél, hogy az állam ne avatkozzék bele a magántulajdoni viszonyokba, a

⁸ Bódy Pál – Urbán Aladár (szerk.): *Szöveggyűjtemény az Amerikai Egyesült Államok történetéhez. 1620 – 1980*. Budapest – Pécs: Dialog Campus Kiadó. 2001, 107.

⁹ Uo.,110.

¹⁰ Hahner Péter (szerk.): *A Nagy Francia Forradalom dokumentumai*. Budapest: Osiris Kiadó. 1999, 84.

¹¹ Uo.,116.

magánszemélyek privátautonómiája teljes legyen.

A tulajdonjog részletes szabályozását a Code civilben (1803) találhatjuk: 544. cikk: „A tulajdonjog a dolgoknak a legteljesebb módon való élvezetére és velük ugyanilyen módon való rendelkezésre irányuló jog, feltéve, hogy a használat nem ütközik a törvény vagy rendelet tilalmába.”¹² Ezzel a kodifikátorok a tulajdonosok biztonságérzetét akarták növelni.

A XIX. század nagy magánjogi kódexei is ezekből az elvekből indultak ki. Az Osztrák Polgári Törvénykönyv szerint: „Mint jogot tekintve, a tulajdon azon szabadság, miszerint valaki a dolog állagával s annak hasznaival kénye szerint bánhatik, s abból minden mást kizárhat.” (354. §)¹³ (vö.: Porosz Landrecht, I. rész 8. cikk. 1. §, Szász Polgári Törvénykönyv 217. §, Német Polgári Törvénykönyv 903. §. stb.)

A német pandektisták – elsősorban Bernhard Windscheid (1817–1892) – tanítása nyomán terjedt el az a felfogás, amely szerint a tulajdonjog korlátlan (*an sich und als solches schrankenlos*). A Német Polgári Törvénykönyv első szövege odáig ment, hogy a tulajdonos e dologgal önkénye szerint bánhat (egy római jogi forráshelyet értelmeztek így és az abuteri szót visszaélésnek és nem elhasználásnak fordították).

A tulajdonjog tartalmát jelenti a „tulajdonosi triász”, melyet a német pandektajogászok dolgoztak ki. Eszerint a tulajdonost megilleti a tulajdonjogban:

1. birtoklás joga (*jus possidendi*) amely, mint a kevesebb a többel, a tulajdonnal együtt jár,
2. használat joga (*jus utendi-fruendi*), amely magában foglalja az elhasználás, az átalakítás, és a megsemmisítés jogát (*jus disponendi de substantia*), valamint az élők közötti, illetőleg a halálesetre szóló szabad
3. rendelkezési jog (*jus disponendi*), vagyis az elidegenítési és terhelési jog (*jus alienandi*).¹⁴

A tulajdonjognak, csak egyetlen korlátozása lehetséges a kisa-

¹² Francia polgári törvénykönyv. Fordította: Kun Barna. Pest, Kugler Adolf. 1866, 108.

¹³ Ausztriai polgári törvénykönyv. Bécs, A cs. k. udvari nyomdából. 1853, II. Rész, 26.

¹⁴ Horváth 2006 i.m., 204-205..

játítás, ami az ingatlanok törvényben meghatározott esetekben közérdekű célból, állami vagy önkormányzati a teljes, feltétlen és azonnali kártalanítás mellett való igénybevételét jelenti.¹⁵

A XIX. század során függetlenségét kivívó Románia a román közjogi irodalom szerint 1866-ban fogadta el az 1831. évi belga alkotmány mintájára az alkotmányát.¹⁶ A belga alkotmány nagy hangsúlyt helyezett a magántulajdon védelmére. A 11. cikk deklarálta: „Csak a közjóért lehet valakit tulajdonától megfosztani, és csak oly esetekben és oly módon, melyeket a törvény meghatároz, és csak igazságos és törvényes kárpótlás mellett”. A 12. cikk szemben a francia joggyakorlattal kijelentette: „A vagyonelkobzással büntetés nem létezhetik.”¹⁷ V. ö.: az 1866-os alkotmány 19. § I. bekezdésével.¹⁸

A Szerződés a kisebbségek védelméről a Szövetséges és Társult Főhatalmak és Románia között (Párizs 1919. december 9.) 2. cikk 1. bekezdése kijelentette: „Szabadság védelme alatt a nemzetközi jog értelmében a tulajdonnak és általában az összes magánjogoknak védelme is értendő.” A román politikai vezetés azonban ezeket a rendelkezéseket sem tartotta be, csak az antant hatalmak nyomására írta alá a szerződést.¹⁹

A magántulajdon védelmét és a kisajátítást hasonló módon deklarálta az 1923-as román alkotmány is: 17.§. „Mindennemű tulajdon, valamint az állami hitellevelek biztosítva vannak. (...) Senki tulajdona sem sajátítható ki másként, mint közérdekből, az igazságszolgáltatás által megállapított igazságos és előzetes kártérítés után.” 15.§. „Semmiféle törvény sem állapíthatja meg a vagyonelkobzás büntetését.”²⁰

¹⁵ Kaprinay Zsófia: A kisajátítás elméleti és gyakorlati problémái. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica: publicationes doctorandorum juridicorum*. 2009, 192.; Andorkó Imre: A kisajátítás a tulajdonjog korlátainak rendszerében. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2013/2., 241.

¹⁶ Pap László: *Románia alkotmányos intézményei*. Sátoralja-Újhely, 1880.

¹⁷ Jánosi Ferenc: *Alkotmányok gyűjteménye*. Pest: Pfeifer Ferdinánd. 1867. II. kötet, 229.; Concha Győző: *Újkori alkotmányok*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 1884, 25.

¹⁸ Nagy Lajos: *A kisebbségek helyzete Nagyromániában*. Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Rt. 1944, 150.

¹⁹ *Uo.*, 50.

²⁰ Szentesítést nyert 1923. március 28-án, kihirdettetett 1923. március 29-én, a *Monitorul Oficial* 282. számában.

A román nemzetiségi politikának azonban már ekkor is több mint félévszázados gyakorlata volt arra, hogyan kell a nemzetiségi, etnikai jogokat korlátozni. Már az I. világháború előtt is különböző intézkedésekkel akadályozták meg, hogy aki nem keresztény az állampolgárságot és ennek megfelelően ingatlant ne szerezhessen.²¹ Az 1878. július 13-i Berlini szerződés 43. és 44. szakaszaiban foglalt feltételek miatt ugyan meg kellett változtatniuk ezt a szabályt, de ezután román állampolgársághoz kötötték az ingatlan tulajdon megszerzését. Egyúttal mindenféle adminisztratív rendelkezésekkel megnehezítették a Romániában élő nem román nemzetiségűek számára a honosítást. Így pl. a 270 ezer romániai zsidó közül négy évtized alatt csak 200-nak sikerült megszereznie az állampolgárságot.²²

Ezeket a módszereket fejlesztették tovább 1918 után is. A magyar nemzetiségű lakosok esetében kezdetben szintén az állampolgárság megadásával taktikáztak. Ezt a gyakorlatot emelte alaptörvényi szintre a román alkotmány *„Romániában bármely címen csupán a románok és a honosított románok szerezhettek és bírhatnak tulajdonban földbirtokot. Idegeneknek csupán eme ingatlanok értékére van joguk.”*²³ A trianoni békeszerződés 63. cikke megtiltotta a távollevők (abszентisták) és az optánsok²⁴ ingatlanjainak az elvételét.²⁵ Románia viszont nem tartotta be ezeket a rendelkezéseket.²⁶

Az alacsonyabb szintű jogszabályok alkotmányellenes módon az alapjogokat tovább szűkítették. Ez a gyakorlat még a jogforrási hierarchiát is semmibe vette, hiszen a törvényekhez képest a mi-

²¹ Raffay Ernő: *A vajdaságoktól a birodalomig. Az újkori Románia története*. Szeged: Jate Kiadó, 1989, 21.

²² Bölöny József: A román alkotmányok és a kisebbségi kérdés. In: *Kisebbségi körlevél*. Kecskemét: Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt. 1940, 5.

²³ Monitorul Oficial 282.

²⁴ Optánsok azok, akik annak az országnak az állampolgárságát igényelték, amelynek azelőtt illetőségük volt. Lásd: Markó Jenő: *A nemzetek szövetsége és a magyar optáns-per*. Budapest: Grill Könyvkiadó, 1928.

²⁵ Az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 1924-ig 197.035 fő menekült Erdélyből Magyarországra.

²⁶ Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig*. Budapest, Studium, 1941, 46.

niszteri, prefektusi rendeletek rendre a nemzetiségi jogok korlátozását rendelték el. Csak a magyar nemzetiségű lakosok magántulajdonát sértő jogszabályokból is több tucat lépett ekkor hatályba.²⁷ A jogalkalmazás pedig kifejezetten diszkriminatív módon történt. Különösen a joghézagokat használták fel a magyar nemzetiségű lakosokkal szemben. A nyilvánvalóan alkotmányellenes jogszabályok és joggyakorlat ellenére sem került sor arra, hogy a Bukaresti Semmitőszék mindezeket felülvizsgálja, pedig erre az 1923-as román alkotmány kifejezetten felhatalmazta a bíróságokat.

2. Romániában érvényes magánjogi rendszerek az I. világháború után

Románia a különböző területszerzések révén rendkívül heterogén gazdaságú és kultúrájú területeket egyesített. Az egyik az Ókirályság, más néven Regát, amelynek részei: Olténia, Munténia, azaz Havasalföld és Moldva északkeleti része, amely 1859-ben egyesült Havasalfölddel. Ezt egészítette ki Bukovina és Besszarábia, amelyeket Románia kapott meg a háború után. Dobrudzsa egy részét 1877-ben szerezték meg, amelyhez 1913-ban Dél-Dobrudzsát is hozzácsatolták. A trianoni békeszerződéssel Romániához került Erdély, a Bánát keleti része és a Partium.

Románia 1923. évi alkotmányának 137. §-a ezért az alábbi módon próbált megoldást keresni erre a helyzetre: „A román állam különböző részeiben fennálló törvénykönyveket és törvényeket felülvizsgálat alá kell venni, hogy azok a jelen alkotmánnyal összhangba hozassanak és így biztosíttassék a törvényhozás egysége. Mindaddig érvényben maradnak.”²⁸ Ennek következtében hatféle magánjogi szabályozás létezett egymás mellett:

²⁷ Ujlaki Miklós: *A magyar magánjog módosulásai Romániában*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1934, 100.

²⁸ Az 1923. március 29-én, a Monitorul Oficial 282. számában megjelent alkotmány magyar fordításáért lásd: *Magyar Kisebbség* 1995/2. sz.

1. Az Ókirályság területén a Code Napoleon alapján készült Román Polgári Törvénykönyv (1865).²⁹
2. Dobrudzsában is az ókirálysági jog volt hatályban, de a muszlim jog érvényesült a házassági jog, az öröklési jog és a paraszti birtokok vonatkozásában.
3. Besszarábiában az orosz magánjog és Harmenopoulos thesszaloniki bíró által összeállított Hexabiblos (1345) volt hatályban.³⁰
4. Bukovinában az Osztrák Polgári Törvénykönyv, valamint annak 1918 novemberéig életbe léptetett módosításai.
5. Erdélyben szintén az Osztrák Polgári Törvénykönyv volt hatályban, de az 1867 és 1918 közötti magyarországi módosításokkal együtt.
6. A bánáti, körösvidéki és máramarosi területeken pedig az 1918. október 18-a előtti magyar magánjog.³¹

3. A romániai földreform

A román törvényhozás látszólag nagymértékű toleranciával a két világháború között megőrizte a korábbi magánjogi territóriumokat, de egyúttal ezt a helyzetet a nacionalista földbirtokpolitika szolgálataiba is állította. A földbirtokreformot ugyanis nem egységes jogszabállyal, hanem az ország egyes tartományaira nézve külön-külön törvényekkel léptették életbe. Ezek pedig nem csak a részletkérdésekben, hanem még az alapelveikben is különböztek egymástól.³²

²⁹ Hamza Gábor: A román magánjog forrásai és fejlődése. In: *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*. 2003, 61.

³⁰ Hamza Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi rendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 2002, 242.

³¹ Ujlaki i.m., 14-15.; Ujlaki Miklós: *Az utódállamok jogegységesítő törekvései és a magyar magánjog*. Szeged: Városi Nyomda. 1936, 7-8.

³² Az Erdélyre vonatkozó törvény a *Monitorul oficial* 1921. július 30-i, 93. számában jelent meg. (*Lege pentru reforma agrara din Transilvania, Banat, Crisana si Maramures.*) Magyarul közli: Erdélyre, Bánátra, Körösvidékre és Máramarosra vonatkozó Földbirtokreform törvény. Kiadja az Erdélyi Gazdasági Egylet, Kolozsvár, 1921. Az erdélyi

Míg a Regátban a szociálpolitikai szempontokat is figyelembe vevő földreformot hajtottak végre, addig a Magyarországtól elcsatolt területeken az elsődleges cél a kisebbségek kifosztása, és az államalkotó nemzet anyagi hátterének megerősítése volt, összekötve egy, az asszimilációt elősegítő telepítési politikával. Erdélyben 1941-ig 111 román telepet hoztak létre.

A regáti törvény meghatározta az összes kisajátítható földbirtokok mennyiségének felső határát (2 millió hektár). Emellett csak azoknak a birtokait sajátította ki, akiknek minimum 100 hektárnyi ingatlan vagyonuk volt, Erdélyben viszont a kisajátított összterület nagysága nem volt korlátozva. A tulajdonosnál maradó földterület Erdélyben 50 vagy (hegy- és dombvidéken) 100 hold volt, míg a Regátban 100 hektár (173,77 hold). A Regátban a földek megváltási árát az 1917-22-es évek átlagos árából számították ki, míg Erdélyben az 1908-1913-as évek áraiból, ami a háború utáni infláció miatt a tényleges értéknek alig 5%-át tette ki.

A román propaganda azt hangsúlyozta, hogy az erdélyi földreform a feudális nagybirtokrendszert szüntette meg és egészséges birtokmegosztást alakított ki.³³ Valójában nagybirtok csak a Partiumban fordult elő nagyobb számban. Erdélyben viszont az uralkodó mezőgazdasági üzemtípus a kisbirtok volt. 717 ezer 100 holdon aluli kisbirtok mellett csak 965 ezer holdnál nagyobb földbirtok volt (ezek egy része is jogi személyek tulajdonában). A birtokmegosztás arányát figyelembe véve Erdélyhez képest csak Belgium és Bulgária birtokszerkezete volt kedvezőbb.³⁴

törvénnyel egy napon jelent meg a bukovinai is. A Besszarábiára vonatkozó törvény a *Monitorul Oficial* 1920. március 13-i, 258. számában, a Regátra vonatkozó a *Monitorul Oficial* 1921. július 17-i, 82. számában jelent meg. Az erdélyi és az óromániai törvények tételes összehasonlítására lásd: Drágffy Miklós – Villányi Pál: *Az erdélyi ingatlanlidelégítések jóvátétele*. Budapest: MTI Nyomda. 1942, 41-48.

³³ Érdekes, hogy ezeket valótlan állításokat a magyarországi marxista történetírás is kritika nélkül átvette: Berend T. Iván - Ránki György: *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19-20. században*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 1976, 275-276.

³⁴ Oberding József György: *Az erdélyi agrárreform*. Kolozsvár: Minerva nyomda. 1930, 1.; Kenéz Béla: *Nép és föld*. Budapest: Grill Könyvkiadó. 1916, 368.; Jakabffy Elemér: *Erdély statisztikája: a Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális községenkénti statisztikája az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alap-*

Az egyértelmű jogpolitikai szándék abban is megnyilvánult, hogy míg a Regátban csak annyi földet vettek el, amennyire az igényjogosultak jelentkeztek, addig Erdélyben és a Partiumban szinte minden birtokot elkoboztak, ami magyar tulajdonban volt. Még akkor is, ha nem volt rá igényjogosult. Ezeket az ingatlanokat megtartották állami tartaléknak (rezerva), amelyeket aztán különböző technikákkal magánszemélyeknek juttatták.³⁵

Súlyosan diszkriminatív intézkedés részeként az erdélyi törvény 6. § a) pontja teljes egészében kisajátította mindazokat a falusi birtokokat és városi kültelkeket, melyek valamely közérdekű célt szolgáló jogi személy tulajdonát képezték. Ennek révén főleg a magyar és a szász egyházi birtokokat, egyházi iskolákat szolgáló ingatlanokat vettek el (a román iskolák kivételnek számítottak). A római katolikus egyház birtokainak 95%-át, a református egyház birtokainak 45%-át vették el. A kisajátítás alá esett egyházi vagyon 92,8%-a volt a magyar egyházak tulajdonában. Jellemző módon még iskolákat és templomokat is kisajátítottak.³⁶

Kisajátították a Csíki Magánjavakat, viszont érintetlenül hagyták a hasonló eredetű, de román kézben levő Naszódvidéki Közalapokat (a kisajátítás alá esett közbirtokvagyon 79,7%-a volt magyar tulajdonban és 15 ezer székely családot érintett).³⁷

A jogsértéseket tovább fokozta, hogy a kisajátítással járó kárpótlás összegét a Regátban az 1917-es, Erdélyben, illetve a Partiumban pedig az 1913-as aranykorona értéket vették irányadónak. A nagyfokú infláció miatt, az 1921-es lej árfolyamával való összevetés rendkívüli igazságtalanságokat eredményezett. A magyar nemzetiségűek sok esetben még ezt az összeget sem kapták meg, hanem csak egy jára-

ján. Lugos: Magyar Kisebbség. 1923, 28.; Móricz Miklós: *Az erdélyi föld sorsa*. Budapest: Erdélyi Férfiak Egyesület. 1932.; Baróthy József: *Magyar föld román kézen*. Budapest: Cserépfalvi. 1940, 97.; Sebess Dénes: Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben. Budapest: Népies Irodalmi Társulás. 1921, 61-82.

³⁵ Mikó 1941 *i.m.*, 29.

³⁶ Darkó Zoltán: *A román agrárreform és az erdélyi magyar egyházak*. Debrecen: Városi Nyomda. 1938; Balogh Júlia: A román kormányzat iskolapolitikája Erdélyben. In: *Történelmi Szemle*, 1987-88/3, 267.

³⁷ Tamás Sándor: A Csíki Magánjavak. In: *Erdélyi Múzeum* 1995/3-4., 14-55.

dékkötvényt állítottak ki nekik, ami nem sok haszonnal járt. Ezért ez az eljárás valójában nem törvényes kisajátítás, hanem jogtalan vagyonekobzás volt.³⁸

A földreformra vonatkozó jogszabályok megalkotásában, illetve annak végrehajtásában magyar nemzetiségűek nem vehettek részt. Mikó Imre tanúsága szerint az egész eljárás igazságtalanságát még a jelentős mértékű korrupció is fokozta. A korrupció méreteire jellemző, hogy voltak, akik hivatásszerűen foglalkoztak a csúszópénzek közvetítésével.³⁹

4. A szovjet típusú diktatúra Romániában

A totális diktatúra egy önálló és jogilag végleges új, önálló közjogi kategória, amelyben – a Szovjetunióban 70 éves, Romániában 40 éves regnálása alatt – semmi olyan immanens mozgástendenciát nem tapasztalhattunk, ami a fennálló rendszer gyökeres megváltoztatására irányult volna. A totális diktatúra egyébként is megreformálhatatlan, zárt rendszer, ezt jól bizonyítják az erre irányuló elvetélt kísérletek.⁴⁰ A reformok következetes elutasítása nem politikai tévedés volt, hanem a rendszer logikájából fakadt.

Egy szűk hatalmi elit a modern, 20. századi igazgatási technika alkalmazása révén képes volt kialakítani a totális diktatúrát. A társadalmi uralom olyan formája jött létre, amely maga fölött semmilyen korlátozást nem tűrt el, és amely kísérletet tett az élet minden területének ellenőrzésére és irányítására.⁴¹

A hatalomgyakorlás a politikai rendszer minden szférájában

³⁸ Diószegi László – R. Süle Andrea: *Hetven év- A romániai magyarság története 1919 – 1989*. Budapest: Magyarságkutató Intézet. 1990, 35.

³⁹ Mikó 1941 *i.m.*, 31.

⁴⁰ Vajda Mihály: *Orosz szocializmus Közép-Európában*. Budapest: Századvég. 1989, 15.

⁴¹ A kommunista párttagok kötelezettségeinek felsorolásánál is megtaláljuk ezt az elvet: „[...] az osztályharcban nincs légiűres tér. Ahol nem tör előre a szocializmus, oda behatolnak a kapitalizmus erői. Ahol nem hajtják végre a párthatározatokat, ott teret nyitnak az ellenségnek”. Lásd: Pató Imre: A párttagok jogai és kötelezettségei. In: *Társadalmi Szemle - 1953/2.*, 165.

nyers, kendőzetlen és kontrollálhatatlan diktatórikus kormányzásban jelent meg. Ez a kizárólagosság szükségképpen a társadalom autonóm politikai mozgástereinek teljes kiiktatásához vezetett, amelyet úgy tudtak elérni, hogy az uralomgyakorlás technikáját leegyszerűsítették. A hatalommegosztás elvét tagadva a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalmat egy kézben összpontosították, és egy hierarchikus, rendkívül centralizált államszervezetet építettek ki, amelyet az állampárt irányított és ellenőrzött. Így az egyes állam- és pártfunkciók összefonódtak.

A központi hatalom az élet minden részét irányítani kívánta, beleértve azon területeket is, amelyek korábban a politikától távol estek.⁴² A politika, a gazdaság, a társadalom, a kultúra vonatkozásában minden kérdést egy szűk elit döntött el, amelynek élén egy korlátlan hatalommal bíró diktátor, a főtitkár állt. Romániában Gheorge-Gheorghiu Dej (1945-1965) és Nicolae Ceaușescu (1965-1989).⁴³

A bolsevik típusú párt a hatalomkoncentráció és a totális diktatúra biztosítékaként működő szervezet lett. Az állampárt – mint államilag tételezett jogszabályok felett álló testület – az egész államszervezetet, valamint a társadalom minden szféráját ellenőrzése és irányítása alatt tartotta.

A társadalom, az állam, de még az állampárt feletti totális ellenőrzést is egy terrorisztikus eszközöket is alkalmazó titkosrendőrség gyakorolta, a Securitate (románul: *Departamentul Securității Statului*, azaz *Állambiztonsági Osztály*)⁴⁴, amely a tényleges ellenségen túl a potenciális és önkényesen kiválasztott ellenfeleket is likvidálta. A

⁴² A szovjet típusú diktatúra még az öltözködést és a hajviseletet, a divatot is megpróbálta irányítása alá vonni.

⁴³ Ebben a kérdésben is Leninre hivatkoztak: „A szovjet szocialista centralizmus egyáltalán nem mond ellent az egyszemélyi uralom és diktatúra elvének, mivel az osztály akaratát időnként olyan diktátor valósítja meg, aki egyedül többet tehet és nagyobb szükség van rá”. Idézi: Heller, Mihail – Nyekrics, Alexandr: *A Szovjetunió története*. Budapest: Osiris Kiadó. 2003. II. k., 150.

⁴⁴ Țăranu, Liviu: A Securitate szervezettörténeti változásai, 1948–1989. In: *Betekintő*, 2016/2.; Fodor János: A Securitate munkamódszerei. In: *Korunk* - 2012/3., 116.; Deletant, Dennis - Virginás Andrea: A Securitate és a rendőrállam Romániában (1948-1989). In: *Magyar Kisebbség* - 2007/1-2., 35.

totális diktatúrában a félelem pszichózisa a hatalomkoncentráció fenntartója és újratermelője. A politikát kriminalizálták és bárkit, bármilyen ürüggyel (még a legfelsőbb vezetők közül is) felelősségre lehetett vonni, akár halálra is lehetett ítélni.

Az uralkodó elit irányította szinte minden részletre kiterjedően a gazdaságot, a termelést és az elosztást. A történelem során korábban egyetlen uralmi rendszer sem alkalmazta az anyagi juttatásokat és a szankciókat ilyen széles körű rendszerben. Az uralkodó elit rendelkezett a hír és az információ monopóliumával, kezében tartotta a tömegkommunikációt és a propagandát.

A többnyire marxizmus-leninizmusnak nevezett ideológiát, mint egyfajta államvallást kényszerítették rá a lakosságra.⁴⁵ Az óvodától az egyetemig, a felnőttoktatástól a médiáig mindenhol a hivatalos tanokat sulykolták az emberek fejébe, mint olyan alapvetéseket, amelyek minden kérdésre választ adnak és egyben megoldják az emberiség problémáit. Azt állították, hogy a kommunista párt a „proletariátus élcsapata”, és hogy a kommunista (szocialista) rendszer Karl Marx és Vlagyimir Iljics Lenin elképzelései szerint építi fel a „tökéletes társadalmat”, ahol mindenki hozzá fog jutni a földi javakhoz „szükségleteinek” megfelelően. Valójában sohasem a proletariátus, hanem a pártelit gyakorolta a hatalmat. Ha jóhiszeműen azt feltételeznénk, hogy a párt vezetői a proletariátus érdekében kormányoztak, az legfeljebb olyan mitológiai formában történhetett volna, mint ahogy XIV. Lajos közvetítésével Isten uralkodott Franciaországban.

A totális diktatúra nemcsak terrorizálta a társadalmat, hanem megpróbálta a saját érdekeinek megfelelően átalakítani. A lakosságot militarizálták és atomizálták. Meg akarták semmisíteni a társadalom szerves, alulról fölfelé való szerződését, önálló létét, a civil társadalmat. Ezért betiltották a pártokat, egyesületeket, a civil mozgalmakat és szervezeteket. Megpróbálták felszámolni az egy-

⁴⁵ Leszek Kolakowski szerint: „Egyetlen modern társadalom sem létezhet valamilyen legitimitáció nélkül. És ez a legitimitáció egy totalitárius társadalomban csak ideológiai természetű lehet. A totális társadalmak és a totális ideológia egymást feltételezi.” Idézi: Schmidt Mária: A jövő végérvényesen megbukott. In: Schmidt Mária (szerk.): *Kommunista világ született*. Budapest: XX. Század Intézet. 2008, 12–13.

házakat, a vallásosságot. Igyekeztek meggyengíteni a családot, a tradíciókat, a régi szokásokat, a szülőföldre való kötődést, a nemzeti érzést.

Mindezekből következett, hogy a szovjet típusú diktatúra nem volt képes emberhez méltó társadalmi körülményeket teremteni 70 év alatt. Az egyént gúzsba kötötték, szinte börtönbe zárták. Otthonában, a munkahelyén, az iskolában, de még a magánéletében is korlátok vették körül. A hatóságok, valamint „önkéntes” segítők folyamatosan szemmel tartották, ellenőrizték. Arra nézve, hogy ez a rendszer milyen hatást gyakorolt az egyéni kezdeményezőképeségre, elég csak az Egyesült Államok elnöke szakértőjének, Zbigniew Brzezinskinek⁴⁶ a véleményére hivatkozni, aki szerint a hatalmas Szovjetunió 74 éves fennállása alatt nem produkált egyetlen találmányt sem (talán a haditechnika terén történt néhány újítás), amely a világpiacon versenyképes lett volna.

A szovjet típusú diktatúrák bevett eszköze a magántulajdon állami tulajdonba vétele volt, ami leegyszerűsítve vagyoneklobzásnak is tekinthető. A magántulajdon elleni támadás nem közgazdasági vagy igazságossági okból történt. Bevezetését a diktatúra önérdeke kívánta.⁴⁷ A diktatúra az állampolgárokat és a különböző jogi személyeket (önkormányzatok, egyházak, társadalmi szervezetek, biztosítási intézetek, szövetkezetek, kereskedelmi társaságok stb.) szinte minden termelővagyonuktól megfosztotta. Ezzel minden vagyonalapú jövedelemforrást, a polgárosodás teljes anyagi bázisát elvették. A tényleges fizikai vagyontárgyak elvesztésével együtt foszlottak semmivé az emberi motivációk, energiák és a kisközösségek ereje. A totális állami tulajdon politikai hatalommal párosulva korlátlan diktatúrát eredményezett. Semmi sem korlátozhatta a hatalmi érdekeket kiszolgáló gazdaságpolitikát, a termelés és az

⁴⁶ Brzezinski, Zbigniew (1928–): lengyel származású amerikai politológus, egyetemi tanár. Magyarul megjelent művei: *Válogatott írások és beszédek*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó; é. n., *Stratégiai vízió – Amerika és a globális hatalom válsága*. Budapest: Antall József Tudásközpont. 2013.

⁴⁷ Bibó István: *Válogatott tanulmányok 1971–1979*. Budapest: Magvető Könyvkiadó. 1986. III. k., 66-67.

elosztás központi vezérlését. A megszerzett vagyon biztosította a rendszert kiszolgáló funkcionáriusok, a nomenklatúra javadalma-
zását.

A tulajdonuktól megfosztott állampolgárok elvesztették önállóságukat, és gazdaságilag is kiszolgáltatottá váltak, hiszen a szovjet típusú politikai rendszer visszalépést jelentett az ázsiai despotizmus irányába. Az állampolgárok döntő többsége állami alkalmazottá vált. Az alacsony munkabér nem tette számukra lehetővé, hogy tőkealapot képezzenek, és kiléphessenek az állami munkaszervezetből, így kiszolgáltatottságuk korlátlanra vált. A munkások továbbra is proletárok maradtak, a korábbi szabad tulajdonosok pedig velük azonos szintre süllyedtek. Nemcsak a nagy- és a középpolgári tulajdont számolták fel, hanem a kispolgárit is. Elvették a kisiparosok, kiskereskedők, kisbirtokosok tulajdonát, és önálló tevékenységük feladására kényszerítették őket. Még a szabadfoglalkozású értelmiségiek, kisvállalkozók stb. száma is jelentéktelenné zsugorodott.

Ilyen körülmények között semmi sem képes korlátozni az államhatalmat. Történelmi tények bizonyítják, hogy az egyének szabadságjogait csak akkor lehet megvédeni, ha a magántulajdon szentségét biztosítják. Nem lehetséges sajtószabadság, vallásszabadság, egyesülési jog stb. magántulajdon nélkül. Másrészről, ha az állam elismeri a sértetlen magántulajdont, az már önmagában is gátat szab a hatalom önkényének. Amennyiben a tulajdonjog a bíróság által is kikényszeríthető jogosultság, akkor az annak az elismerését jelenti, hogy a jog az államot is köti.

A termelőeszközök államosítása – Marx és Engels tanításával szemben – nem szabadította fel az embereket a dolgok rabsága alól, sőt még kiszolgáltatottabbá tette őket. Az állami tulajdonból következő hiánygazdaság pedig sokkal inkább fogékonyá tette az állampolgárokat a materiális javak birtoklására. Ugyanis csak a viszonylagos anyagi függetlenséggel rendelkező, konszolidált vagyoni viszonyok között élő polgár tud jót tenni másokkal. A szocialista rendszerben élő, bizonytalan egzisztenciájú emberek ezzel

szemben önzőbbek lettek, mint bármikor korábban a történelem során. Az államhatalom kiiktatta a szolidaritás érzését, és felszámolta a jótékonykodást.

A marxizmus klasszikusai kulcsszerepet tulajdonítottak a magántulajdon megszüntetésének: az intézkedéstől a kizsákmányolás felszámolását, a munkásság felszabadítását, a munka termelékenységének ugrásszerű növekedését, a gazdaság racionalizálását, a falu és a város közötti ellentét megszűnését remélték. Mindez illúzióknak bizonyult, miként Marxnak az a megállapítása is, hogy a tulajdon történelmi kategória, ennek megfelelően kezdete és vége is a közössi tulajdon lesz, vagyis a magántulajdon csak átmeneti epizód. A történetírás ezzel szemben a római jogi magántulajdont igazolta, emellett pedig azt is, hogy a tulajdonjog természetes állapota a magántulajdon. A közös tulajdon mindig egy adott kor sajátos termelési technikájához kapcsolódott (lásd a keleti társadalmakat).⁴⁸ Ugyancsak mítosz a tulajdon nélküli aranykor eszméje. A történészek, archeológusok és antropológusok egyetértenek abban, hogy soha nem létezett olyan kor vagy hely, amikor és ahol a dolgok, termelőeszközök, használati tárgyak közösségi tulajdonban lettek volna. Az emberiség története során mindig igyekezett hozzáférni a megélhetéséhez szükséges területhez, eszközökhöz, élelemhez. A nemzetségek már az őskorban is – amikor az emberek még elsősorban vadászatból, gyűjtögetésből éltek – kizárólagos tulajdonuknak tekintették területüket, kiűzték vagy megölték a betolakodókat. A tulajdon iránti igény pedig mintegy 11 ezer évvel ezelőtt, a földművelésre való áttéréssel vált egyértelművé, hiszen a talajművelés fáradságos munka, melynek gyümölcsei lassan érnek be.⁴⁹

Marx és Engels tervezete a kommunista berendezkedésről rendkívül bizonytalanak tűnt akkor is, amikor a tulajdonról, államosításról írtak. Nem tisztázták például, hogy melyek lesznek azok

⁴⁸ Tókei Ferenc: *Tanulmányok, cikkek, interjúk*. Budapest: Magiszter Társudományi Alapítvány – Kossuth Könyvkiadó. 2007.

⁴⁹ H. Szilágyi István: A marxista társadalomtudományi fogalmak használhatatlansága. In: *Jogelméleti Szemle* - 2003/4., 9.; Bohannon, Paul: Etnográfia és összehasonlítás a jogi antropológiában. In: *H. Szilágyi István (szerk.): Jog és antropológia*. Budapest: Osiris Kiadó. 2000, 122.

a vagyontárgyak, amelyeket állami tulajdonba kell venni. Azt sem határozták meg, hogy milyen módon és milyen formában történjen az állam általi „birtoklás”. Engels úgy képzelte el, „[a] proletariátus megragadja az államhatalmat, és a termelési eszközöket először is állami tulajdonná változtatja.”⁵⁰ Egy másik helyen ugyanerről így nyilatkozott: „[...] a társadalmi tulajdon a földre és a többi termelési eszközre terjed ki, az egyéni tulajdon pedig a termékekre, vagyis a fogyasztási tárgyakra.”⁵¹ A szerzőpáros a *Kommunista kiáltvány*ban deklarálta: „[...] a tőkét közösségi tulajdonná változtatjuk át, amely a társadalom valamennyi tagjává.”⁵²

Ezekkel az elgondolásokkal szemben Lenin leszögezte: „A szocializmusnak az a feladata, hogy az összes termelési eszközt átadja az egész nép tulajdonába, s egyáltalán nem az, hogy a hajók legyenek a hajómunkásoké, a bankok a banktisztviselőké. [...] Mi a szocializmus feladatát, célját ebben látjuk, hogy a földet, a vállalatokat a szovjet köztársaság tulajdonává tegyük.”⁵³

Az államosításnak nevezett akciók tehát valójában elkobzások, rekvirálások voltak, amelyek révén évtizedek egyéni munkájának és szorgalmának eredményei semmisültek meg egyik napról a másikra, és általa az állam az egész társadalom fölé kiterjeszthette hatalmát. A korábban szabad tulajdonosok proletarizálódtak. Nemcsak a nagy- és középpolgári tulajdont számolták fel, hanem a kispolgári, kisvállalkozói tulajdont is. Az egy segéddel dolgozó városi borbély, cipész, az alkalmazott nélküli falusi szatócs és kovács, a magánfuvaros stb. mind-mind áldozatául esett a civil társadalom kifosztásának.

⁵⁰ Marx – Engels összes művei. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. 1969. 19. k., 185.

⁵¹ Engels Frigyes: *Hogyan „forradalmasítja” Eugen Dühring úr a tudományt? (Anti-Dühring)*. Budapest: Szikra Könyvkiadó. 1948, 125.

⁵² Marx – Engels művei. i.m., 468.

⁵³ Lenin összes művei. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. 1972. 35. k., 412.

5. A második nacionalista földreform (1944-1945)

A front elvonulása utáni időszakban, - kihasználva az anarchikus állapotokat, - önkényes földfoglalásokra került sor. Többségében magyar birtokosoktól vették el a földjeiket.⁵⁴ Ez a fajta „spontán” földrablás inkább a vegyeslakosságú területeken élő magyarokat sújtotta. A Székelyföldön csak kisebb méreteket öltött.⁵⁵

A 2. román földtörvény 1945. március 23-án jelent meg, nem sokkal Petru Groza kormányának megalakulása után. (187/1945. sz. törvény).⁵⁶ Elsősorban a háborús bűnösök, a hitleri Németországgal kollaborálók, a német és magyar nemzeti kisebbségek, valamint azon földtulajdonosok földjét vették el, akik 1944. augusztus 23. után külföldre menekültek. Ugyancsak elkobozták az 50 hektárnál nagyobb földbirtokokat is. Körülbelül 143 ezer tulajdonostól (akiknek 94,6 %-a erdélyi, bánági, vagy partiumi lakos volt), 1,5 millió hektár földet vettek el, de csak 1,1 millió hektár földet (az ország mezőgazdaságilag hasznosítható területének 8%-át) osztottak szét közel 800 000 földigénylő között.⁵⁷

A törvény a közép- és nagybirtokosok mellett különösen érzékenyen érintette az egyházakat. A katolikus egyház földterületeinek több mint 95%-át, a református egyház földjeinek nagyjából 40%-át, az unitárius egyház esetén közel 64%-át és a magyar evangélikus szuperintendencia 7%-át kobozták el. Összességében a romániai magyar egyházi földbirtokok közel 85%-át kisajátították. Jellemző módon a kisajátított egyházi vagyon közel 93%-a magyar egyházakra esett.

⁵⁴ Vincze Gábor: Gazdaságpolitika vagy kisebbségpolitika? Az 1945-ös romániai földreform a Groza-kormány kisebbségpolitikájának tükrében. In: *Magyar Kisebbség - 1996/4.*; Vincze Gábor: Az 1945-ös erdélyi földreform - a román kisebbségpolitika egyik „harci eszköze.” In: *Századok - 1996/3.*, 657.

⁵⁵ Vincze Gábor: A megszállástól a kvázi-autonómiáig. A Székelyföld 1944 szeptemberé és 1945 márciusa között. In: *Limes - 2004/1.*, 67-80.

⁵⁶ 187/1945 sz. tv., megjelent a *Monitorul Oficial* 1945. március 23-i (68.) számában.

⁵⁷ Varga Zsuzsanna: Földreformok a II. világháború után Közép- és Kelet Európában. In: *Történelmi Szemle - 2015/4.*, 592.

6. További jogtalan vagyonekobbzások

1948. június 11-én lépett életbe a román államosítási törvény, mely kiterjedt mind az ingó és ingatlan vagyonokra, mind a gazdasági társaságokban meglévő tulajdonrészekre is.⁵⁸ A földbirtokok elkobbzása az 1949. március 2-án kiadott 83. sz. rendelettel folytatódtak, de most már épületeket, állatállományokat, sőt bankbetéteket is elvettek.

Az államosításnak nevezett jogtalan vagyonekobbzás szinte egészen a rendszerváltásig, 1989-ig folyt. 1948 és 1953 (Sztálin halála) közötti időszak: 232/1848 a magán vasúti társaságokról, 302/1948 a magánegészségügyi intézményekről, 303/1948 a filmiparról, 134/1949 és az ezt módosító 176/1949 az egészségügyi intézményekről (városi gyógyszerházakról, laboratóriumokról), 92/1950 az ingatlanokról, 418/1953 a magángyógyszertárak államosításáról.

1957-től újra kezdődtek az elkobbzások, olyannyira, hogy a 92/1959-es kormányrendelet alapján családok ezrei váltak hajléktalanná. Az utolsó nagy vagyonekobbzási hullám 1974-ben zajlott le azokkal szemben, akik kénytelenek voltak elhagyni Romániát. Ez a rendelkezés több mint 1,3 millió embert érintett.⁵⁹

A falurombolást, amely szintén ingatlanok elkobbzásával járt volna együtt, szerencsére a diktatúra bukása miatt nem tudták végrehajtani. Az ún. településszisztematizálási terv – melynek során „*agráripari centrumokat*” hoztak volna létre – a tizenháromezer romániai falu mintegy felének a felszámolását eredményezte volna.⁶⁰

Bár a parasztságot a munkásosztály szövetségeseként határozták meg, a kommunista teoretikusok és vezetők mégis nagyfokú bizalmatlansággal viseltettek velük szemben. Jól tudták, hogy a parasztok valójában földtulajdont szeretnének és ragaszkodnának ha-

⁵⁸ A Hivatalos Közlöny 1948/133-as számában megjelent 119. sz. törvény összesen 77 pontban sorolja fel az államosításra kerülő vagyonokat a föld alatti kincsektől a pénzügyi szektoron át az iparvállalatokig, közlekedésig, távközlésig bezárólag.

⁵⁹ Bíró Albert: A magyar és a román kárpótlás alapjainak összevetése. In: *Pro Minoritate - 2011 nyár*, 103.

⁶⁰ R. Süle Andrea: Terület- és településfejlesztési tervek Romániában. In: *Regio - 1990/1*, 31.

gyományaikhoz, szokásaikhoz. Ezért is került a magyar parasztság az 1950–1960-as években a támadások keresztútjába. A tehetősebb, tehetségesebb, szorgalmasabb kisbirtokosokat kuláknak minősítették és üldözték.

A falusi életmóddal és a paraszti gazdálkodással a kommunista eszmerendszer mindig is szemben állt. Az európai falu több volt, mint puszta gazdasági kategória, egyfajta élelmiszer-termelési rendszert is jelentett. Évezredek során, szerves fejlődés révén alakult ki önálló civilizációként, saját gazdasági berendezkedéssel, a földművelés különböző fajtáival, saját erkölcsével, esztétikájával és művészetével. Sőt, saját vallása is volt, az ősi földművelési kultuszokat magába szívó kereszténység. Jellegzetes sorrendben követik egymást az ünnepek körülölelve az egész évet és átszöve a keresztény szertartásokat. Már Marx is érezte, hogy ebben a közegben fog tanítása legkevésbé hatni, ezért gyűlölettel és megvetéssel tekintett a falura, a „*vidéki élet idiotizmusáról*” beszélt, és a parasztot „egy zsák krumplinak” nevezte. A *Kommunista kiáltványban* az alábbi sorsot szánták a parasztságnak: „8. Mindenkire kiterjedő egyenlő munkakötelezettség, ipari hadseregek alakítása, főként a mezőgazdaság számára. 9. A mezőgazdaság és az ipar egyesítése, rendszabályok a falu és a város közötti különbség fokozatos megszüntetésére.”⁶¹ Engels úgy vélte, „[...] a parasztok a létező legtompább agyú emberfajta [...]”⁶²

A kommunista vezetés minden eszközzel a parasztság felszámolására törekedett. Mindenkit be akartak kényszeríteni a termelőszövetkezetbe, hogy ott birtokuktól megfosztva immár nem önálló magántulajdonosként, individuumként, hanem pusztán bérmunkásként, alkalmazottként tevékenykedjenek, elveszítve ezzel önálló egzisztenciájukat, autonómiájukat.

Szovjet minta alapján elővették a kulákság mítoszát. A kicsit tehetősebbeket, vállalkozóbb kedvűeket, szorgalmasabbakat, szerencsésebbeket igyekeztek szembeállítani a kevésbé tehetősebbekkel, nincstelennel. Az irigységre és önzésre alapoztak. A „*gazdag pa-*

⁶¹ Marx – Engels művei. i.m., 468.

⁶² Löw, Konrad: *A kommunista ideológia vörös könyve: Marx & Engels – a terror atyjai*. Budapest: XX. Század Intézet–Kairosz Könyvkiadó. 1999, 54.

rasztság” likviditása révén próbálták a falu meghatározó személyeit, az egyházközségek világi vezetőit, a községi hitelszervezetek, a beszerző- és értékesítő szövetkezetek, a tejszövetkezetek meghatározó tagjait és számos társadalmi szervezet igazgatóit egzisztenciájuktól, sokszor szabadságuktól is megfosztani. A szegényparasztokat is érzékenyen érintették a gazdagabbak ellen tett lépések, hiszen így megszűnt az addig fennálló bérmunka lehetőségük. A taktika lényege éppen ez volt: szembefordították egymással a különböző rétegeket, a szegényparasztokat megfosztották szellemi vezetőiktől, példaképeiktől, munkaadóiktól, és ezután igyekeztek mindenkit beléptetni a termelőszövetkezetekbe.

A falu, mint településforma a szovjet típusú diktatúra időszakában mindvégig hátrányos megkülönböztetésben részesült. A kommunista politikusok mindig is ellenszenvvel viseltettek a vidéki lakossággal, de leginkább a parasztsággal szemben. Az évszázados hagyományokkal rendelkező falusi társadalom egymást ismerő, az egész közösség támogatását, szolidaritását élvező lakosokból állt. A falusi élet, a falusi világ élő organizmus volt. Az emberek a helybeli szokások – a keresztelőkortól a temetésekig –, az ünnepek és a természet világának ritmusa szerint éltek.⁶³

A kollektivizálásnak nevezett erőszakos téteszesítés a többi szocialista országhoz hasonlóan több hullámban zajlott le Romániában. 1949–1953 között kezdődött el. Ekkor volt a legnagyobb ellenállás is. 1954–1955-ben inkább a kevésbé kötött társulások létrehozásával próbálkoztak. Ezután egy ideig inkább csak a politikai propaganda foglalkozott a kollektivizálással. Végül 1958-tól újra erőszakos módszereket alkalmaztak. Ennek révén 1962 áprilisára az ország mezőgazdasági területének 94%-a lett a kollektív gazdaságok része.⁶⁴

⁶³ Valuch Tibor: *Rekviem a parasztságért*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem. 1988, 49.

⁶⁴ Balogh László: *Románia története*. Budapest: Aula. 2001, 125.; László Márton: Kollektivizálás a Székelyföldön 1950–1951. A hatalom és az alávetettek. In: Bárdi Nándor – Simon Attila (szerk.): *Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében*. Somorja: Fórum. 2006, 277–294.

7. Koncepciós perek révén alkalmazott vagyoneklobzás

Koncepciós pernek nevezzük azokat a büntetőeljárásokat, amelyekben a politikai cél elérése érdekében jogsértő módon, megalapozatlanul, bűnösség nélkül hoznak elmarasztaló ítéletet. A tényállás fiktív, konstruált, a bizonyítás irányított, manipulált bizonyítékokkal. Anyagi jogi és eljárásjogi szabályok megsértésével vagy amorális jogszabályok segítségével bonyolítják le a pert. A végső cél: a társadalom folyamatos fegyelmzése, megfélemlítése. Igyekeznek a tömegek hangulatát az elítéltek ellen fordítani. A koncepciós per tehát végső soron nem igazi per, mert hiányzik a kontradiktórius jelleg, a terheltnek esélye sincs arra, hogy igazságosan járjanak el vele szemben.⁶⁵

A koncepciós perek célja a vélt és valós politikai ellenfelek likvidálása, bebörtönzése volt. Emellett tömegesen ítélték el a rendszerhez hű vagy a politikával egyáltalán nem foglalkozó állampolgárokat is. Így vált totálissá a terror. Az egyszeri kétkezi dolgozóktól kezdve a vezető állásokat betöltő személyekig bezárólag senki sem érezhette biztonságban magát. A koncepciós perek tehát nem egyedi jogsértések, hanem a terror szerves részei. A koncepciós pereket többnyire az alábbi forгатókönyv szerint folytatták le. Az erre irányuló utasítás leginkább a pártvezetés részéről történt. Az illetékes szervek tudomására hozták, hogy milyen büntetőeljárásokra van szükség, azokat milyen számban és a társadalom mely része (vagy konkrét személyek) ellen kívánja lefolytatni, egyúttal azt tudatosítva, hogy milyen büntetést vár a bíróságtól. Mindemellett a kor viszonyaira jellemző módon a hatóságok is igyekeztek elébe menni a hatalom elvárásainak, amit nagymértékben megkönnyítettek a pártfunkcionáriusok és a civil lakosság egyes tagjai köréből jelentkező tömeges mértékű feljelentések is.

A politikai rendőrség az elvárásoknak megfelelően elkészítette

⁶⁵ Király Tibor: Vázlat a koncepciós perek és a semmisségi ítéletek jogi természetéről. In: *Hitel* - 1990/1., 32., Horváth Attila: Büntető eljárásjog, különös tekintettel a koncepciós perekre a szovjet típusú diktatúra időszakában. In: Hack Péter – Koósné Mohácsi Barbara (szerk.): *Emberek őrzője: Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 2014. I. k., 23-42.

az ún. nyomozati tervet, ami aztán egészen az ítélet kiszabásáig meghatározta az egész büntetőeljárást. A nyomozati terv alapján véglegesítették, hogy kik lesznek a vádlottak, és kik a tanúk. A tanúk a legtöbb esetben megbízható káderek vagy megszarolt, megfélemlített emberek, akik egy másik perben szintén vádlottak lettek. A fontosabb perekben a vádlottak kiválasztásánál az ún. amalgamozás módszerét alkalmazták. Ezt a fogalmat még Fouquier-Tinville,⁶⁶ a jakobinus terror államügyésze találta ki azzal, hogy a vádlottakat különböző bűnözőkkel hozta kapcsolatba. Ezután kitaláltak egy olyan tényállást, amely alapján az ügyész vádat emelhetett, és a bíróság meghozhatta az ítéletét. Ilyenkor a konstruált ügyet a büntető törvénykönyv valamelyik szakaszához rendelték hozzá, vagy amorális jogszabályok könnyítették meg feladatukat.

A bírósági szakasz a koncepció per legkevésbé jelentős része volt. Sokszor futószalagon hozták az ítéleteket. A vádlottak védekezését meg sem hallgatták, az esetleges mentő tanúkat be sem idézték. Gyorsan felolvasták a már előre elkészített ítéletet. A koncepció pereket mind módszerében, mind pedig külső formájukban többféleképpen bonyolították le.

7.1 Konstruált perek

Ezeknél a pereknél a forgatókönyv elkészítésekor fordított sorrendet alkalmaztak. Először a politikai vezetés vagy a politikai rendőrség kitalálta a koncepciót: kit és milyen tényállás alapján kell elítélni. Ezután indították meg a gyanúsított ellen az eljárást, gyűjtötték össze a hamis bizonyítékokat, kényszerítették ki a beismerő vallomást, készítették el a vádiratot és végül az ítéletet. Az ítéletek ilyenkor idegen hatalom részére történt kémkedésről, a fennálló rendszer elleni összeesküvésről, izgatásról, deviza-bűncselekményről szóltak, esetleg árufelhalmozással és spekulációval vagy kuláksággal vádolták őket. Az egyszerű állampolgárok ellen lefolytatott tömeges eljárásnál gyors és hatásos módszert alkalmaztak. Házku-

⁶⁶ Fouquier-Tinville, Antoine Quentin (1746–1795), a jakobinus Forradalmi Törvény-szék rettegett közvádója.

tatás esetében fegyvert vagy valutát „találtak náluk”, vagy ami még ennél is egyszerűbb megoldásnak bizonyult, elítélték őket „tiltott határátlépés kísérletéért.” Sokakat nem politikai, hanem valamilyen köztörvényes bűncselekménnyel vádoltak meg. Feladatukat megkönnyítette a Szovjetunió főügyészének az a tanítása, amely szerint a bíróságokat nem kell minden esetben a tárgyi bizonyítékok megállapítására kötelezni, az ítélet meghozatalához elégséges a tényállás valószínűsítése is.

7.2 Igazságtalan, méltánytalanul súlyos ítéletek

Ide tartoznak azok az ügyek, ahol a vádlott ténylegesen elkövette a cselekményt vagy a bűncselekményt. Az előbbi esetben a cselekményt bűncselekménynek minősítették. Ilyen esetek voltak, amikor különböző politikai szervezetekben, szerveződésekben résztvevőket ítélték el. A politizálást, néhány személy laza kapcsolatrendszerét államellenes összeesküvésnek minősítették. A második esetben a vádlott tényleg elkövetett valamilyen csekély súlyú bűncselekményt, amiért egy demokratikus berendezkedésű országban egészen enyhe büntetést szabnának ki, de a szocialista országokban politikai okokból a legsúlyosabb büntetéssel is sújthatták, akár halálra is ítélték őket. Rendkívül kegyetlenül büntették meg pl. a párttitkárt sértegető vagy esetleg pofon vágó elkövetőket. A szocialista országokra jellemző, hogy nagyon sokféle bűncselekményért szabhattak ki a bíróságok halálos ítéletet. 1950-től a halálbüntetés már nem kivételes büntetés, hanem az általános büntetési rendszer része lett.

7.3 Amorális jogszabályok alapján hozott ítéletek

A szocialista országokban jó néhány olyan jogszabályt alkottak, amelyek ellentétesek a nemzetközileg elismert jogelvekkel, az alapvető erkölcsi normákkal. Ezek a jogszabályok olyasmiórt büntették az elítélteket, amelyek egy demokratikus berendezkedésű országban nem számítanának bűncselekménynek. Így aztán e jogszabályok alapján akár valódi tényállás és „jogszerű eljárás és ítélet” alapján

is megbüntethették az állampolgárokat. Ezen jogszabályok között a leghírhedtebb a szovjet büntető törvénykönyv 58. §-a szellemében megalkotott jogszabályok voltak. A legszélsőségesebb bírói jogalkalmazást lehetővé tevő jogszabály szerint a bűncselekményt meg lehetett valósítani jogellenesség nélkül is, és nem volt szükség erőszakos cselekmény elkövetésére, sőt elegendő volt a békés átalakulásra irányuló szándék vagy az erre célzó beszélgetés stb. is. A bíróságok jogértelmezése szerint a szándék célzat nélkül is elegendő. A bűncselekményt az is elkövette, aki pusztán csak résztvevője volt valamilyen szervezetnek, de ezen kívül nem csinált semmit sem. Esetleg még a szervezet valódi céljával sem volt tisztában. Az ilyen esetekre hosszú tartamú szabadságvesztést vagy halálos ítéletet is kiszabhattak.

Egyébként is szokás volt (bár erre nem volt írott jogszabály) a kollektív büntetés alkalmazása. Kollektíve bűnös volt minden földbirtokos, gyáros, bankár, kulák stb. Büntetendő a politikai bűncselekmények elkövetőjének a felesége, gyermekei stb. Még a kiszabadulás után sem dolgozhatott vezető állásban, nem tanulhatott tovább.

Szintén igazságtalan jogszabálynak számított az a rendelkezés is, amely az állami tulajdon rongálóját halálos ítélettel fenyegette. De elítélték azt is, aki hanyagul dolgozott, árut rejtegetett (néhány kiló élelmiszert), vagy engedély nélkül levágta a sertést stb. Ide sorolható még az a megoldás is, amely szerint a politikai rendőrség tömegesen alkalmazta az internálást, vagyis intézkedésként bírói ítélet nélkül vittek táborokba embereket. Ugyancsak megkérdőjelezhető az a megoldás is, hogy az anyagi jogellenesség terminusa helyett bevezették a társadalomra veszélyesség elvét. Ez ugyanis csak a kommunista vezetőkre nézve veszélyes cselekményeket jelentette. Eszerint minden olyan cselekmény veszélyes a társadalomra, amely ellentétes a diktatúrával. Eszerint büntetendő, ha valaki élni kíván a sajtószabadsággal stb.

A koncepciós pereknek részben célja, részben pedig „*mellékbüntetése*” volt a vagyyonelkobzás, vagy a családokat anyagilag teljesen tönk्रे tevő pénzbüntetés. A korabeli jogpolitikai szándék egyértel-

Horváth Attila:

Magyar nemzetiségű lakosok ingatlanjainak jogtalan elkobzása Romániában

műen arra irányult, hogy minél jobban kifosszák az állampolgárokat és anyagi szempontból is kiszolgáltatottá váljanak az államhatalommal, mint fő munkaadó, illetve egyéb juttatásokat szolgáltató intézmény felé.⁶⁷

⁶⁷ Veress Emőd: (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár: Forum Juris. 2018, 446.